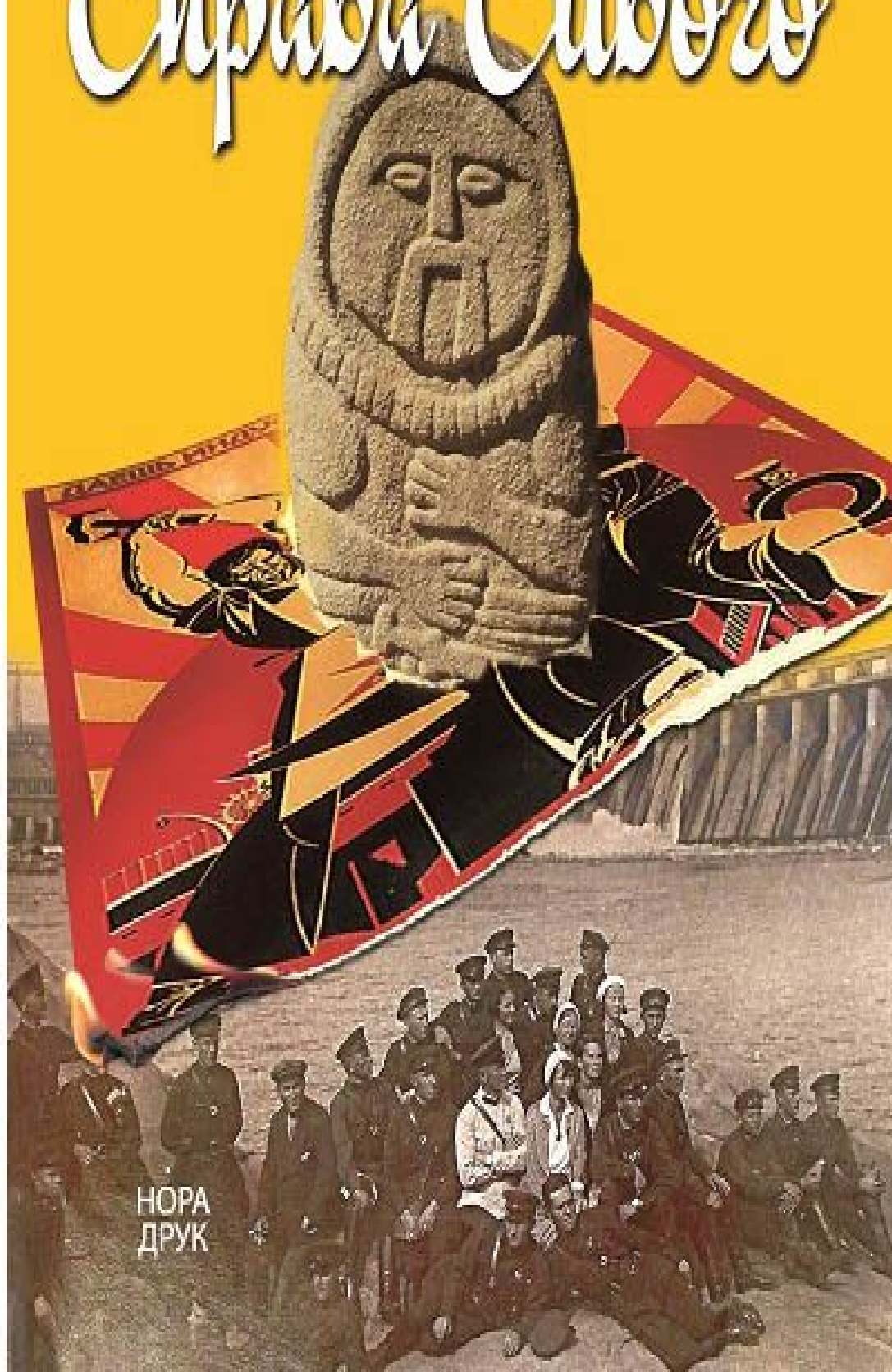

Справа Сивого. Роман

Любов. Історія. Злочин. Ось три кити, на яких тримається література. І всі ці кити присутні у новому романі Братів Капранових «Справа Сивого». У Дніпропетровську діє підпільна антиурядова організація. Молодому слідчому доручають зайнятися головним підозрюваним — старим заколотником з великим стажем протизаконної діяльності. Він береться до справи і... Здавалося б, класичний детектив. Але уявіть собі, що молодий слідчий — працівник ГПУ, а головний заколотник — видатний історик та археолог Дмитро Яворницький. І зразу все стає догори дригом. Хто з них насправді є злочинцем? Саме тому автори визначають жанр свого твору як «антидетектив» і не просто, а «історичний, романтичний антидетектив». Романтичний — бо головними силовими лініями сюжету є кохання та старовинні міфи. А історичний — бо за цікавою та запутаною інтригою читач зможе побачити широку панораму історії степової України, Катеринослава-Дніпра, а також величну постать Дмитра Івановича Яворницького. Ну і, звісно, книжка базується на реальних подіях, так що шалене кохання, батькове прокляття, нерівний шлюб, закляті скарби — усе це не вигадка, а стара правда, підтверджена документами.

Брати КАПРАНОВИ

Справа Сивого

НОРА
ДРУК

Брати Капранови
Справа Сивого
Роман

Повне або часткове копіювання тексту твору, переклад, розміщення твору або його перекладів на сайтах та інших інтернет-ресурсах, будь-яке інше його використання без письмового дозволу правовласника ТОВ «Видавництво «НОРА-ДРУК» суворо заборонені. Порушення заборони тягне за собою відповідальність згідно із чинним законодавством.

ISBN 978-966-688-034-8.

© Нора-Друк, 2018

— Ти ніколи не думав, чому Дніпро звать сивим?

Хлопець із дівчиною ішли берегом, оминаючи рибальські човни, що розсохлися на піску, так і не дочекавшись лагідного шкряботіння рубанка та гарячого доторку смоли. Іноді між човнами й очеретом залишалось так мало місця, що закоханим доводилося відпускати руки, проте одразу після цього вони знаходили одне одного.

— Мабуть, тому що старий. Старі — усі сиві, — припустив він.

Вона усміхнулася замріяно.

— А я думаю, через пороги. Біля них вода піниться і стає біла, наче сива.

— Тоді скоро сивини вже не буде.

Він говорив твердо, неначе мав перевірені відомості.

— Як це? — здивувалася вона.

— Дуже просто, — він показав рукою вниз за течією, де у сутінках губилися обриси берегів. — Там, біля Олександрівська, стане Дніпрельстан, і пороги залле водосховищем, щоб вода більше не пінилася задурно, а робила роботу.

Вона подивилася у напрямку, який він показував, немовби й справді намагалася побачити будівництво Дніпрельстану.

— І справді. А знаєш, що я подумала?

— Що?

— «Гребля» схоже на «гребінь». Гребнем можна вичесати сиве волосся, а греблею — сивий Дніпро. Щоб став молодим. І більше його не називатимуть сивим, а тільки молодим. Молодий Дніпро.

Його очі вивчали дівочі губи, немовби намагаючись розшифрувати таємний зміст сказаного.

— І як ти примудряєшся оце весь час вигадувати?

— Ні, ну правда ж гарно звучить: молодий Дніпро!

Він кивнув.

— У такий час живемо. Час молодих.

А політ її думки вже було не зупинити.

— І Катеринослав молодіє.

— Не Катеринослав, а Дніпропетровськ.

Вона подивилася з докором:

— Ну тоді вже й не Олександрівськ, а Запоріжжя.

Він усміхнувся:

— Впіймала. Один-один.

— Скільки ж нам іще з себе треба вичавлювати, щоб стати гідними величного майбутнього! — вона зітхнула. — Але то нічого. Вичавимо.

Денна спека відійшла, лишивши над водою теплу пару, в якій голосно перегукувалися цвіркуни. Деякий час хлопець із дівчиною слухали їх, насолоджуючись цими звуками і доторками своїх рук. Хлопець спробував скористатися паузою, щоб перейти до обіймів, але дівчина зупинила його.

— Тс-с! Послухай, — і потім додала: — Немов цюрком біжить де молоко в дійницю.

— Знову якийсь твій поет?

Дівчина замахала рукою:

— Послухай. Тюр-р, тюр-р. Коли корову доять, схоже?

Хлопець знизав плечима.

— Та наче ні.

— Ой, просто у вашій Юзівці шум від шахти все перебиває.

— Не в Юзівці, а в Донецьку, — усміхнувся він.

Вона закопилила губу:

— Все одно шум. А послухай: «То пробують на флейту цвіркуни рапсодію веселу». Тюр-р, тюр-р.

— Це Тичина? — спробував угадати хлопець.

— Валер'ян Поліщук. Колись був звичайний катеринославський... тобто дніпропетровський хлопець. А тепер — геній! — вона промовила це слово з придигом, так що сумнівів не лишалось у тому, що Поліщук і справді геній. — Між іншим, зрозуміти його людство зможе тільки через двадцять років.

— Це хто так вважає? — скептично запитав він.

— Він сам. Генію видніше.

Здається, хлопець був ладен погодитися з усім, що б вона не сказала. У сутінках попереду біліла людська постать. Людина стояла край води непорушно — певно, рибалила. Закохані задля пристойності відпустили руки, бо хто й зна, що він може подумати — а це лише вечірня прогулянка. Наблизившись, вони з подивом побачили, що нічний рибалка не має в руках вудки, ба навіть на землі не лежало ніякого знаряддя. Старий сивий чоловік у світлій сорочці просто стояв край води та дивився у ніч.

— Доброго вечора! — привіталася першою дівчина.

— І вам доброго вечора! — старий обернув до них своє зморшкувате обличчя та усміхнувся. — Здається, вам добрий вечір потрібніший, ніж мені.

— Ми просто гуляємо, — якось дуже суворо зауважив хлопець.

— Тим більше, — усміхнувся старий.

— А ви рибу ловите? — поцікавилася дівчина.

— Можна і так сказати, — старий був не проти порозмовляти.

— А де ваша вудка чи ятір? — дівчина ступила вперед, адже жінки завжди охочіше розмовляють із незнайомими. Хлопець тримався позаду.

Старий розвів руками, а потім постукав себе по лобі:

— Отут. У мене все тут — і вудка, і ятір, і наживка.

— Ну і що ви ними хочете впіймати?

— Думки. Дніпро сповнений думок. Він тече тут мільйони років, на його берегах стояли князь Святослав, кошовий отаман Сагайдачний, скіфські царі. Вони свої думки пустили у воду, а я тепер намагаюся зловити.

— Красиво, — усміхнулася дівчина.

Хлопець за спиною не витримав:

— Ну і кому нині потрібні їхні думки? Що думав Святослав про першу п'ятирічку? А скіфські царі — про індустріалізацію та Дніпрельстан?

Старий знизав плечима:

— Може, й думали, хтозна.

Але хлопця не влаштувала така відповідь:

— Країна йде вперед, і нема чого озиратися на минуле.

— Ваша правда, молодий чоловіче. Але я, коли ввечері гуляю, завжди озираюся — щоб по голові не стукнули. Бо самі знаєте, як воно зараз.

— Це ви на що натякаєте? — скипів хлопець.

— Ні на що. Просто я вже старий, тому всього боюся.

— І злочинність ми, до речі, теж поборемо!

Хлопець хотів довести-таки, що його — верхнє. Дівчина взяла його за руку, щоб трохи заспокоїти.

— Ходімо, — сказала вона, і він одразу послухався цього тихого голосу та мовчки пішов за дівчиною, немов кобзар за поводитирем.

А вона обернулася до старого та додала:

— Доброго вам улову!

— Дякую! — усміхнувся старий.

Хлопець із дівчиною пішли далі берегом поміж рибальських човнів, поки дійшли до складених штабелем гранітних плит та купи гравію, які лежали на березі Дніпра, утворюючи величенький курган, і дівчина, тримаючись за хлопцеву руку, видряпалася на самісіньку його верхівку. Вона приставила руку до лоба, немовби видивляючись щось удалині — попри те, що сутінки вже згустилися.

— Що там? Теж думки князя Святослава? — запитав хлопець.

— Ні, — цілком серйозно відповіла вона. — Я бачу майбутнє.

— І яке воно?

— Прекрасне! Скоро тут постане розкішна гранітна набережна, а наше місто виросте у промисловий гігант, найкращий у всьому Радянському Союзі!

Він дивився на неї знизу вгору, а вона, жестикулюючи правою рукою, лівою не забувала притискати до колін поділ своєї ситцевої сукенки, прикрашеної візерунком із червоних тракторів. Бо чоловіки — завжди чоловіки і залишаться ними навіть за комунізму.

— Знаєш, у нас в Гірничому на кафедрі механіки був професор Ярослав Грдина, ми його звали Ярославом Мудрим, так от він розкладає організм людини на механічні частини — важелі, противаги, триби.

— Триби? — здивувалася дівчина. — Ті, що крутяться?

— Ну хай не триби, але механіка, розумієш? Людина — це теж механізм. І все.

— Це ти згадав, дивлячись на мої ноги?

Якби не сутінки, що огорнули місто, було б видно, як хлопець зашарівся.

— Ні, я про те, що вся ця історія, поезія — звісно, добре, але сьогоднішня наука ставить усе на свої місця. Людина — це механізм, а думки — хімічна реакція.

У відповідь дівчина, все ще стоячи на гранітному постаменті, продекламувала:

— Тремтять, мої клітини,

Поки яркі процеси

В хімічних рухах ваших не погасли.

— Це Тичина? — знову спробував угадати хлопець.

— Валер'ян Поліщук. Слухай, а ти взагалі когось, крім Тичини, знаєш?

Хлопець зітхнув. У Гірничому інституті поезію не вивчали.

— Так Поліщук начебто про цвіркунів... — спробував виправдатися він.

— Цей вірш називається «Бунт матерії». «Я хочу вічно, безроздільно жити!» — натхненно промовила вона. — А як думаєш, якщо людина — це механізм, то наука відкриє вічне життя?

Хлопець знизав плечима. Дівчина, схилившись, владно простягнула йому долоню і, спершись на його руку, спустилася вниз.

— До речі, якщо вже ти так любиш Тичину, — в її очах стрибали бісенята, — то маєш знати, що його «Сонячні кларнети» ілюстрував катеринославець Роберт Лісовський.

Хлопець спохмурнів.

— Ти цей, обережніше зі своїми поетами. Лісовський — буржуазний націоналіст.

— Він не поет, а художник.

— Яка різниця! Все одно втік із петлюрівцями. І Поліщук твій...

Дівчина раптово виструнчилася і звільнила свою руку з його.

— А що Поліщук?

Хлопець шморгнув носом.

— Ну то це ж він із тим, другим, теж Валер'ян, як його, ну письменник...

— Підмогильний?

— Во-во.

— І що вони?

— Як, що? Вони ж хотіли переназвати Катеринослав на Січеслав, а не Дніпропетровськ.

— Ну то й що?

— А те, що це пропозиція шовіністів на чолі з учителем Вировим, ти що не знаєш? І проти лінії партії.

Дівчина вже набрала у груди повітря для відповіді, однак, почувши про лінію партії, тільки з шумом видихнула, не сказавши жодного слова. Деякий час мовчанка висіла між ними, наче важке звинувачення. Потім хлопець обережно взяв пальцями дівочу руку.

— Може, скупаємося? — запропонував він, щоб змінити неприємну тему.

Вона замислилася, губи торкнула легка усмішка.

— Давай. Тільки я з цього боку постаменту, а ти — з того.

Він кивнув і почалапав в обхід гранітного кургану, а вона в одну мить вислизнула з одягу — а що там його на дівчині у літню спеку — і вже наступної миті побігла піском до води. Пролетарі не знають купальних костюмів — і засмагле дівоче тіло зливалося з сутінками, аж поки бризки води, що спалахнули у місячному світлі, не почали освітлювати його. Хлопець почув плюскотіння, визирнув з-поза гранітних блоків, але дівчина вже пливла поміж очеретами.

Він похапцем скинув штани й сорочку — підштаників у літню пору волів не носити — і, прикриваючись руками, побіг до води та з розгону плюхнувся у неї, здійнявши навколо себе справжній водяний вибух. Його тіло і справді викликало асоціації з механізмом — так рельєфно з-під тонкої, позбавленої жиру шкіри проступали молоді м'язи та кістки.

Дівчина засміялася, немовби закликаючи, й одразу у воді почалася гра із взаємним бризканням, полюванням та втечами, доторками, піддражнюванням, викликами та обіцянками. Врешті хлопець упіймав-таки її біля очеретів, обхопив за стан і припав губами до губів, що відкрилися назустріч. Вода навколо одразу вляглася дрібними хвильками, немовби передаючи назовні енергію двох тіл. Здавалося, що сивий Дніпро огорнув їх своїми обіймами та прикрив очеретами, щоб ніщо не завадило молодому почуттю. Дівчина на кілька секунд зім'якла у хлопцевих руках, але щойно він розслабив м'язи, повіривши цьому руху, одразу вислизнула з обіймів під воду, неначе справжня рибка. Оці вже дівочі штучки! Хлопець спробував вхопити її, але впіймав лише течію, а дівчина, додавши бризок просто йому в очі, прожогом кинулася до берега, залишивши коханого самого серед очеретів. Спритні дівочі ноги в одну мить здолали шир піщаного берега, і наступної миті смагляве тіло вже заховалося за гранітними брилами.

Хлопець озирнувся навколо, немовби шукаючи у когось поради, а чи то щоб переконатися, що берег порожній, потім ліг на воду та поплив наввимашки, загібаючи своїми жилавими руками та знімаючи з тіла зайву напругу.

За кілька хвилин він вийшов на берег та пішов до гранітної брили, де залишив одяг. Потрусив головою, змахнувши зайву воду, обтер плечі та

груди руками, зганяючи краплі, потім нахилився до граніту, намагаючись розгледіти у пільмі свої лахи, але їх на місці не було. Поплутав? Упали на пісок? Хлопець помацав пальцями, немовби не довіряючи пільмі та очам, але знайшов лише черевики — і більше нічого. Він продовжував зазирати попід камені, коли з-поза купи брил раптом почув тихий дівочий сміх і зрозумів, що сталося.

— Марусю!

— А то що?

— Навіщо ти це зробила?

Дівчина захихотіла вже на повний голос.

— А щоб ти не був таким серйозним.

— Я вже несерйозний.

— Та бачу.

Почувши це, хлопець інстинктивно прикрився руками, що викликало новий спалах дівочого сміху.

— А що, шановний товаришу Климе, ви зараз можете сказати про творчість поета Поліщука?

— Марусю, не балуйся.

— Давайте влаштуємо диспут. Слово для доповіді має Клим Шпакуватий.

— Марусю, припиняй.

Але вона тільки засміялася.

— Марусю, віддай одяг. Бо сам заберу, їй-богу!

— Їй-богу? То ви, комсомолец, ще перебуваєте у лабетах релігії?

— Якої релігії? Це примовка. Віддай одяг.

— Комсомолец Шпакуватий, підніміться, будь ласка, на трибуну, щоб вас було краще видно.

Тут уже хлопець не стерпів:

— То ти так! — і рвонув, оббігаючи гранітні брили, на звук дівочого голосу.

Але й дівчина чатувала, тому одразу з веселим вискотом чкурнула від нього, лише світла сукенка майоріла у вишневих сутінках. Маруся була прудкою, як усі молоді дівчата, але й Клим не відставав. Вона озирнулася, блиснувши усмішкою, кинула під ноги штани, потім сорочку, але не це вже стало метою гонитви. І коли він таки наздогнав її біля перевернутого баркасу, відпустати вже не збирався. І біла сукня з червоними тракторцями на ній незабаром теж полетіла на пісок.

Тим часом до купи гранітних блоків з іншого боку наблизилася світла постать. Сивий старий у п'їтми зачепив ногою черевики, що валялися на піску, нахилився, роздивляючись. Потім прислухався до звуків, що наповнювали вечір. Визирнув із-за каміння, усміхнувся у вуса, а потім акуратно поставив знахідку попід одну з брил, розвернувся та пішов у зворотному напрямку.

Зала засідань окружного відділу ДПУ¹ Дніпропетровської округи була заповнена вщерть. Невелике приміщення не витримувало збільшення штату, яке останні два роки набирало темпу. Співробітники всупереч статутам розстібали гачки на комірцях — бо просто не було чим дихати. Товариш Ян Криш'янович Краукліс, свіжопризначений керівник відділу, теж піддався загальному настрою і розпустив високий комірець.

— Нічого, товариші, ми з вами востаннє зустрічаємося тут. Бо після утворення Дніпропетровської області наш відділ стає, таксзять, обласним, і до нас вливаються відділи Криворізької, Запорізької, Мелітопольської і Маріупольської, а також деякі райони Кременчуцької, Сталінської і Зінов'ївської округ.

Климу Шпакувату не знайшлося місця на стільці, і він разом із п'ятьма такими, як сам, мобілізованими притулився попід стіночкою біля дверей. Та воно й на краще — серед формених сорочок він у своєму потертому цивільному, хоч і старанно напрасованому, костюмі, виглядав би білою вороною. А тут, у затінку порт'єри, хлопці стояли, не повертаючи до себе зайвої уваги — хіба кине мимохідь оком хтось із найближчих сусідів.

— Ну і, крім того, міські відділи. Так що частину справ ми передамо їм, частину людей також — розвантажимось, таксзять. А самі займемося перш за все наглядом за ними, ідеологічну, таксзть, функцію будемо забезпечувать, ну і надважливі справи — де ж ми від них подінемося.

Промовець прокашлявся та налив собі теплої води з графина.

— Отже, з якими проблемами входить область у свою нову історію? Про успіхи говорити не будемо — успіхи у нас, таксзть, попереду. Ми тут не для того, щоб успіхами хвалиться. От, — він зробив кілька ковтків із склянки і долив води. — У Дніпропетровській уже області, товариші, зафіксовано 19 випадків відмов сільрад від плану хлібозаготівлі. Дев'ятнадцять! Це на батьківщині, таксзть, нашого

всеукраїнського старости товариша Петровського! На батьківщині товариша Чубаря, голови Ради Народних Комісарів УСРР! — він обвів залу гострим поглядом, немовби шукаючи там винуватців. — Скажу вам, так сказати, по секрету: сам товариш Сталін зацікавився цим питанням!

При згадці імені Сталіна декілька людей за звичкою підскачили з місць, б'ючи в долоні, але під поглядом нового очільника одразу завмерли і на м'яких ногах опустилися у крісла.

— У селах відбуваються куркульські бунти! Для їх придушення ДПУ вимушено тримати значні сили у районних відділах із кулеметами і навіть гарматами! Як таке може відбуватися на землі, яка дала Україні таких видатних, таксать, синів, як Влас Чубар та Григорій Петровський²? Я вас питаю?

Усі в залі опустили очі, намагаючись уникнути пильного погляду промовця. Похнюпився і Клим Шпакуватий, хоч аж ніяк не міг вважати себе винним у зриві хлібозаготівлі. Погляд його уперся в чорняві кучері співпрацівника, що сидів скраю, — той теж скрушно хитав головою у такт промовцю. Значить все правильно — якщо ти вливаєшся у колектив, то з першого дня маєш нести колективну відповідальність. А як же іще?

Зі стіни на принішклих працівників держполітуправління з докором дивився плакат із написом: «Чекіст повинен мати гаряче серце, холодну голову і чисті руки». Клим несамохіть оглядів і свої руки — на пальці була пляма від чорнила — слід учорашнього студентського життя. Він обережно кинув погляд на руки кучерявого співпрацівника, несподівано побачив таку саму пляму у нього і миттєво шарпнувся назад, ніби без дозволу підгледів чужу таємницю.

— Але партія, товариші, дає нам нову зброю для боротьби з саботажниками та відкритими ворогами радянської, таксать, влади. Закон про охорону майна державних підприємств, колгоспів і кооперацій та зміцнення соціалістичної власності відкриває нам нові можливості у роботі. Це зброя, яку нам дав товариш Сталін, і ми не маємо права її тримати, таксать, у кобурі.

Зі згадкою імені Сталіна знову почалися аплодисменти, спочатку боязкі, але після поблажливого погляду промовця — вже справжні, з вигуками «Хай живе товариш Сталін!». Співробітник попереду розмашисто ляскав заляпаними чорнилом долонями, а Клим спробував

перевернути руки так, щоб брудні пальці опинилися знизу. Це було незручно і доброго звуку не виходило, та, на щастя, оратор перервав оплески:

— І ще одна зброя, яку нам дав Генеральний секретар, — начальник відділу ДПУ оминув прізвище Сталіна, щоб зала не зірвалася на довшу овацію. — Паспортизація. Видача паспортів громадянина СРСР. Це не тільки, таксзять, велика робота та відповідальність. Це, товариші, можливість просіяти всіх без винятку громадян через свої пальці, перебрати їх, наче картоплю, помацати кожного, — він кілька разів стиснув пальці, показуючи, як саме буде промацувати громадян. Зал стиха захихотів. — І поставити незборимий заслон куркульському, таксзять, елементу, — ілюструючи міць незборимого заслону, промовець рішуче рубанув долонею повітря, і смішки враз увірвалися. — Вони зараз рвуться до пролетарських міст, не хочуть, бачите, виконувати свій трудовий обов'язок на землі, а хочуть, таксзять, сіяти невдоволення серед робочого класу. Ми не дозволимо їм зірвати перший п'ятирічний план, ми стіною станемо на шляху куркулів та несвідомого селянства!

У залі знову заплескали, але товариш Краукліс знову рукою зупинив аплодисменти:

— Усе це вимагає від нас із вами великої і самовідданої праці. Роботи буде все більше, тому я закликаю вас, товариші, ширше використовувати можливості, надані нам партією та, таксзять, урядом. Не затягувати окремі справи, не займатися бюрократією, а сміливіше передавати їх на розгляд особливих трійок. Без тяганини і, таксзять, крючкотворства. Повторюю: закон — це наша зброя, і використовувати його треба вчасно та швидко, як шаблю у кавалерійській атаці.

Хтось у залі засміявся, посміхнувся й промовець, задоволений своїм порівнянням — образним і водночас дохідливим.

Клим зачаровано дивився на зелені формені сорочки ДПУ й уявляв, що скоро зіллється з цією масою і точно так, як старші товариші, сидітиме в залі під час виступів керівника, а потім застосовуватиме зброю закону, як шаблю в атаці — який чудовий образ! Рука його стиснулася, немовби й справді видобувала шаблю з піхов. За цими думками хлопець мало не пропустив частину промови, яка стосувалася вже безпосередньо його особисто.

— Із розширенням перед нами постає кадрове питання, яке вирішується через мобілізацію кращих представників пролетаріату та студентства до лав ДПУ. І сьогодні я радий, таксзять, вітати у наших лавах молодих товаришів... — Краукліс почав шукати очима мобілізованих. — Де ви там ховаєтеся? Виступайте наперед!

Люди у залі пожвавішали, почали озиратися, щоб побачити, про кого йдеться. Озираючись і кучерявий співпрацівник, що сидів скраю, і лише тут Клим зрозумів, що викликають його. Серце одразу впало у п'яти, рука, що стискала уявну шаблю закону, беззахисно обвисла, але хтось збоку вже підштовхував уперед, тому ватяні ноги зробили два кроки. Поруч стало п'ятеро так само переляканих мобілізованих у цивільних різношерстих костюмах. Неначе домашні голуби у зграї круків. Десятки пар очей спинилися на хлопчачих невпевнених постатях. Начальник відділу ДПУ поблажливо усміхнувся з трибуни:

— Нічого, звикнете. Не святі, таксзять, горщики ліплять. З кожним із вас я побалакаю окремо. А поки привітаємо нових бійців революції, — і він заплескав у долоні.

Зала підхопила овації, почулися вигуки: «молодці!», «давай!», «не дрейф!», а Клим знову побачив ляпку від чорнила на долоні кучерявого офіцера і зовсім розгубився.

Тим часом промовець на трибуні відпив води зі склянки і підсумував:

— Ласкаво просимо, таксзять, до ДПУ!

Кабінет начальника окружного, а тепер уже обласного відділу ДПУ був, ніби туманом, оповитий димом від цигарок, які безперервно курил господар. Щільні м'які штори на вікнах та біля дверей утворювали присмерк, і тому в очі особливо кидався дим, що клубочився попід конусом настільної лампи.

Клим нерішуче завмер на порозі.

— Шпакуватий? Заходь, не бзди, — підкреслено непарадно, навіть по-хлопськи запросив його Краукліс, почекав, поки хлопець на неслухняних ногах здолає відстань до столу. — Сідай. Студент?

— Так точно, товаришу начальник відділу! — підскочив Клим, навіть не встигнувши торкнутися стільця сідницями.

— Сядь, не стрибай. Називай мене просто товариш Краукліс. Ти поки що не при формі, так що давай, козиряніє одставить.

— Слухаюсь, — Клим упав на жорсткий стілець.

Господар кабінету відкрив сіру теку перед собою і кинув оком по анкеті. Клим побачив власну фотокартку і впізнав свій почерк.

— Значить, студент. Це добре. Бо наш брат пролетарій, звісно, елемент свідомий, лінію партії відчуває, але, таксзять, делікатності йому іноді не вистачає. Гне своє де треба і не треба.

— Так я ж теж... — почав було Клим, але вхопив себе за язик.

— Знаю, що теж. Хлопець юзівський, закваска правильна. Тому тебе сюди і забрали, а не тільки тому, що іспити завалив.

— Товаришу нач... Краукліс! — якомсь жалібно почав хлопець.

Начальник посміхнувся, задоволений ефектом:

— Я ж попереджав, що ми все знаємо. Так от, Шпакуватий, якщо ти чув, що я говорив з трибуни...

Клим гаряче закивав.

— То маєш розуміти — обставини зараз складні, часу на навчання немає, тому будеш вчитися зразу у справі, таксзять, в бою.

Хлопець відчув, що руки стають гарячими, як на іспитах з механіки. А Краукліс вів далі:

— Ти про СВУ³ чув?

— Спілка визволення України? Так я на демонстрацію ходив, щоб їх розстріляли. Там іще...

— Я знаю, що там іще, — м'яко поставив його на місце начальник. — Петра Єфремова⁴ знаєш?

Щоб не сказати зайвого, Клим просто покрутив головою.

— Ваш, катеринославський. Брат їхнього главаря Єфремова, тільки той Сергій, а цей Петро. Обоє рябоє націоналісти і вражини, Сергій у Києві, а Петро тут усе організовував. Там іще третій брат був, але втік, гадюка.

Хлопець не зводив очей з начальства і читав по губах, передбачаючи кожне наступне слово, поки воно встигало долетіти до нього через стіл. Начальник відділу закурив чергову цигарку просто від недопалка, який кинув до попільнички, так і не загасивши. На кілька секунд обличчя його зникло за клубами диму і було чутно тільки голос.

— Одним словом, із тутешніх катерино... тьху ти, дніпропетровських по справі проходили: Петро Єфремов, Микола Білий, Іван Сокіл та Любов Біднова, усі вчителі. Чому вони дітей навчали, сам можеш уявити. Ну і ще поети-письменники Василь Чапленко, Віктор Петров, він же Домонтович, та Аркадій Казка. Чув?

Клим знову помотав головою і закашлявся.

— Ет, студент, а поетів не знаєш!

— Знаю, товаришу Краукліс!

Крізь тютюнову імлу начальник відділу ДПУ зіщулився з підозрою:

— Яких?

— Тичину, — доповів Клим.

— А! Ну, цей — не катеринославський, — він спробував розігнати дим долонею, але це мало допомогло. — Значить, для чого я тобі все це розповідаю. Твоє перше завдання — встановити спостереження за... — тут начальник видобув зі стосу аркушик і прочитав, щоб не помилитися: — Яворницький Дмитро Іванович, академік ВУАН, професор історії, директор Дніпропетровського краєвого історично-археологічного музею.

Закінчивши читати, він звів свої проникливі очі. Клим одразу кивнув.

— Чого киваєш? Знаєш його?

Клим помотав головою:

— Ні. Музей знаю.

— Ну, музей усі знають. А твоя задача — знати все про цього Яворницького та інших соціально небезпечних елементів, які навколо крутяться. Любов Біднава, наприклад. Гуманний радянський суд у справі СБУ дав їй умовний термін. Питання: чи спілкується вона з Яворницьким? Ну і так далі. Зрозумів?

Клим знову кивнув. Краукліс гмикнув і підняв трубку ебонітового телефонного апарату, що виблискувала у світлі лампи. У трубці щось забулькало.

— Вайсмана до мене!

Клим обережно прокашлявся:

— Товаришу Краукліс... пробачте, а може, його просто арештувати?

Начальник відділу ДПУ розвів руками.

— Шпакуватий, от ти наче студент, а голова не варить. Якби треба було його арештувати, я б хіба тебе кликав? Он з тобою двоє прийшло хлопців з Брянки, сталевари. Я б їм доручив, за дві хвилини скрутили б! Арештовувати в нас є кому. А тут делікатно треба, таксзять, тому я тебе і вибрав, грамотного.

Клим винувато опустив очі:

— Зрозумів.

— Ну і молодця, що зрозумів. Поки у нас тут буде, таксзять, реорганізація, докладатимеш особисто мені. Знаєш, який маневр у кавалерії є найскладнішим? — раптом запитав він і, не чекаючи на відповідь, пояснив: — Перелаштування на ходу. Нам дали цілу область і з окружного відділу треба зробити обласний. Це зовсім не жарти. Але від розслідування справ нас ніхто не звільняє.

У двері постукали. Товариш Краукліс махнув рукою, неначе його можна було побачити з-поза стіни.

— Вайсман, заходь!

На порозі з'явився чорнявий кучерявий співпрацівник — той самий, що сидів на нараді перед Климом.

— Значить так, бери товариша Шпакуватого, посади поки у себе і введи в курс бюрократії, бо хлопець хоч і грамотний, студент, але наших порядків не знає.

Клим підвівся, відтрактувавши ці слова як сигнал про те, що зустріч закінчено, і не помилився.

— Товариш Шпакуватий веде окрему справу, твоє завдання — допомагати, якщо попросить. Ну і покажи, як що робиться, таксзять, на практиці.

— Слухаюсь, — виструнчився гість, а господар знову махнув рукою.

— Ну, все. Працюйте.

Кожна епоха має свій символ влади. Якщо початок ХХ століття бачиться у вигляді смокінгу та пенсне, двадцяті роки — в образі папахи та маузера, то у тридцяті їм на зміну прийшов портфель. Портфель — от що виказувало людину сильну та по-справжньому важливу. Чорна чи світла шкіра, ну у крайньому разі цупка парусина, лискучий замочок і помітне черевце, що містило ДОКУМЕНТИ — явище майже сакральне для українського люду. ДОКУМЕНТИ були влучними, як маузер, таємними, як відьомське прокляття, і так само неунікненними. А беріг їхню сакральність портфель. Портфелі несли в руках пішоходи, трепетно притискали до грудей сідоки бричок, і на задніх сидіннях рідкісних ще машин поруч із суворолицими пасажирами обов'язково лежав портфель. Якщо людей у військовій формі супроводжували поглядами остраху, то власників портфеля — незалежно від того, чи він дибав у справах пішки, чи пролітав машиною, розлякуючи людей та коней звуком сигналу, — зустрічали заздрісно і з захватом. Ти міг бути у кашкеті чи капелюсі, у сорочці чи

піджаку, галіфе чи штанях, але якщо в руці мав портфель — люди бачили передусім його. Саме так нова радянська еліта заявляла про своє народження та необмежену владу над людьми.

Клим зупинився біля вітрини галантерейної крамниці на Карла Маркса й одразу побачив його. І не якийсь там парусиновий — світлої шкіри, з білим англійським замочком та манюсінським ключиком від нього — портфель уже давно вабив студентське серце Шпакуватого, проте раніше уява малювала його біля підніжжя професорської кафедри і таким чином віддаляла у часі та ймовірності. Сьогодні ж — завдяки заваленим іспитам та мобілізації до органів ДПУ — жаданий предмет раптово наблизився, а підйомні, які несподівано виплатили молодому практиканту, перетворювали омріяний символ епохи практично на реальність. Звісно, мундир із нашивками був би більш переконливим, але до нього свіжомобілізованому було ще дуже й дуже далеко, а от портфель уже знаходився на відстані руки, за склом вітрини. І хоч на ціннику значилися такі цифри, що не залишиться навіть на хліб, — але хіба студентам звикати? Клим зітхнув і з виглядом малюка перед вітриною, повною іграшок, потягнув на себе тугі двері крамниці.

Недовірливий погляд продавця:

— Портфель? Оцей?

Ну звісно, цей.

— Але чи знає товариш, скільки він коштує?

Знає, не сліпий. Одяг, погляд, нерішучість у спілкуванні — все виказувало у Шпакуватому студента. Ну то нічого, коли вийде звідси з портфелем — усі побачать, що колишній студент перетворився на представника влади, людину, що вирішує долі інших.

Продавець першим відреагував на зміну у Климовому статусі — коли той недбало видобув з кишені всі свої підйомні та поклав на прилавок, дядько вичавив із себе усмішку та підкреслено ввічливо запитав:

— Загорнути?

Обійдеться. Клим мовчки махнув рукою і показово байдуже, а насправді з душевним трепетом взявся за ручку свого надбання.

Сонечко зблиснуло у сріблі англійського замочка, ключики від якого Клим заховав глибоко до кишені. Перехожі косили очі на новий портфель, не в змозі зрозуміти, ким є цей молодий, у затертих штанах

хлопець, якщо в руках він тримає таку коштовну і важливу ознаку могутності. А Климові й самому очі заблищали, спина гордовито виструнчилася, хода сповільнилася відповідно до нового статусу. Представник влади — а ним він і насправді був — не повинен метушитися.

Коли хлопець дістався міського парку, який колись був займищем козацького осавула Лазаря Глоби, з-поза спина раптом почулося:

— І хто це в нас такий чванько, що проходить і не помічає?

— Марусю, ти?

Дівчина хитрувато усміхалася — але ж він і справді пройшов поруч, не помітивши її стрункої постаті у звичній білій сукні, прикрашеній візерунком із червоних тракторів, і простих набілених крейдою балетках. Климові стало ніяково, і це викликало ще більші веселощі у Марусі.

— І що це таке у тебе, Климе? Невже портфель?

Клим несамохіть відсмикнув свою гордість від простягнутої дівочої руки, але потім зупинив себе. Від кого берегтися — не від Марусі ж!

Дівочі пальці погладили теплу світлу шкіру, потім обережно торкнулися замочка, немовби побоюючись, що він відкриється.

— Твій? — із недовірою запитала вона Клима.

— Аякже!

— На службі дали? — дівчина дивилася, немовби перевіряючи.

— Аякже! — збрехав він, щоб не признаватися, яку силу силенну грошей витратив і що тепер залишився фактично на голодному пайку.

Маруся посерйознішала, відчувши новий статус свого коханого.

— А що всередині?

Тут уже Климові не вдалося збрехати:

— Поки нічого, але скоро документи туди не вміщатимуться, от побачиш!

Вона повірила, а чи то зробила вигляд, адже насміхатися з коханого — не найкраще, що можна зробити на побаченні. Гордовито взявшись із Климом попід руки, вони пішли вулицею. Маруся хотіла погуляти у парку з його лавочками, старими чагарями, у яких можна сховатися від людського ока і тайкома поцілуватися, але ховатися від людського ока — це те, чого найменше прагнув хлопець із новеньким портфелем у руках. Тому вони повернули назад до Половиці, як старожили все ще називали центр міста у пам'ять про козацьку

слободу, що дала життя майбутньому промисловому гіганту. Втім, тепер, ідучи вулицею, ловлячи на собі погляди перехожих та відчуваючи, як міцнішає Климова рука та виструнчується спина, дівчина вже не жалкувала, що проміняла чагарі у парку на цю прогулянку. Вони були чудовою парою — уособленням майбутнього країни, яке символізував шкіряний портфель. Тривожило лише, що ситцева сукня з червоними тракторами ніяк не відповідає цьому статусу.

— А знаєш, про що я мрію? — запитала Маруся, коли вони проходили повз високі вітрини з манекенами, вдягнутими за останньою модою.

— Про що? — не відчув небезпеки Клим.

— Про сукню. Отаку, — Маруся показала на крепдешинове диво у дрібненьку квіточку, що хвилями обіймало бездушну ляльку за склом. — Уявляєш собі, ти з портфелем, а поруч я у такій от сукні!

— М-м-м-м, — хлопець заляк, не знаючи, що сказати. Не зізнаватися ж, що ще годину тому мав у кишені гроші, яких цілком вистачило б на таку сукню, але все до копійки витратив на портфель.

Проте дівчина й не чекала на відповідь. Для неї, з ситцевою сукенкою, однією на всі випадки життя, це казкове вбрання було далеко за межами дійсності. Щось з іншого світу, якого вона могла сягнути хіба що уявою.

— Всі лиха українців у тім, що вони кепсько одягаються, — сказала вона повчально і підняла пальчик догори.

— Це хто сказав? — уточнив Клим.

— Валер'ян Підмогильний. Він, до речі, народився тут, у нас, в Чаплях, — і, не чекаючи на реакцію хлопця, Маруся підсумувала: — Нічого, влаштуюсь на службу і куплю собі таку сукню. Правда?

Він кивнув. Влаштуюсь на службу — це інша справа, це не те, що кидання полум'яних поглядів на свого хлопця. Це — по-комсомольському.

Маршрут прогулянки повернув у бік Дніпра, і невдовзі закохані опинилися біля Клубу євреїв-кравців, а донедавна Хоральної синагоги, де з вікон долинала какофонія мідних інструментів, на яку невідворотно перетворюється репетиція кожного, а особливо аматорського духового оркестру. Фасад будівлі було рясно заклеєно

плакатами, що закликали відмовитися від релігійного опіуму та вливатися у колгоспний рух.

— Бачиш, Марусю, колись тут дурманили людей. А зараз лунає пролетарська музика.

— Щось не дуже до ладу вона лунає, — скривилася дівчина.

— Нічого, навчаться! — Клим був сповнений оптимізму. — А у Брянському соборі знаєш що?

— Ні, — Маруся жила на Мандриківці й рідко бувала на Брянці.

— Органна зала. Там стоїть орган фірми Зауер. Дванадцять тонн! Оце голосина!

— От куплю собі сукню, і ми з тобою підемо слухати орган.

— Можна, — кивнув Клим, він любив великі механізми, а орган здавався чимось середнім між паротягом та духовим оркестром. — Дванадцять тонн! — повторив він вирішальний аргумент.

— А у Троїцькій церкві нині склад, — зітхнула Маруся.

— Ну то й що? — здивувався Клим. — Хіба це погано?

— Та ні, — вона нахмурила чоло, намагаючись ідеологічно правильно висловити свою думку. — Просто коли у церквах відкривають клуби чи органні зали — це одне, а коли склад — це вже інше.

— І те, і те — суспільно потрібні речі, — це прозвучало суворо, навіть дидактично.

Та Маруся не піддавалася:

— Воно то так, але знаєш, якби я вирішувала, що відкривати у церквах, то краще вже музей, аніж склад.

Клим засміявся:

— А яка різниця? Музей — то такий самий склад. Хіба ні?

— А от Підмогильний казав, що невідомо, хто рухає життя, чи той, що зводить споруди, а чи той, що виводить пісні, на вершечку тієї споруди сівши. От я і думаю, що ми маємо дивитися, де виводити пісні.

— Тобто? — не зрозумів хлопець.

— Тобто від старого світу залишилося багато церков, і в них краще співати нових пісень, ніж робити склади.

Звучало переконливо, але Клим не міг погодитися.

— Для мене найкраща пісня — це гудок заводу Петровського, з яким я зараз прокидаюся. І скрегіт вагонеток з вугіллям, під який я виріс. Це

просто зовсім інша симфонія. Пролетарська.

Маруся знизала плечима, чи то демонструючи сумнів, чи позначивши право залишитися при власній думці. Поблукавши невеличкими вуличками, які рясніли ще відмітинами війни — пробитими дахами, закладеними вікнами, вирубаними садками та колючим дротом, який замінив порубані на дрова паркани, наслухавшись мекання кіз, що паслися у зарослих бур'яном подвір'ях, закохані повернулися на Карла Маркса, де натовп давав більше можливостей хизуватися новим соціальним станом колишнього студента-невдахи Клима Шпакуватого.

Невдовзі вулиця привела їх до обійстя, позначеного новесенькою табличкою «Дніпропетровський краєвий історико-археологічний музей». Біля неї Клим зупинився і звів очі, уважно вивчаючи напис.

— Зайдемо? — спитав він, неначе щось зметикувавши.

— До музею? — здивувалася Маруся. — Ти ж сам казав, що це те саме, що склад.

— А ти казала, що те саме, що церква.

— Я так не казала.

Клим ніколи не бував у музеї, бо й справді не вважав старе хатне начиння та іржаву зброю вартими уваги сучасної людини. Але відсьогодні мусив цікавитися особою всередині цього музею — а значить, і самим музеєм. Зрозуміло, що Марусі він цього сказати не міг, тому просто повів її до дверей повз міліціонера, що охороняв не потрібний соціалістичному майбутньому будиночок із купою непотребу всередині.

Першими, хто зустрів гостей, були кам'яні баби — сила силенна їх стояла просто на землі, неначе злізлися вони сюди з курганів по всій Україні на свій камінний шабаш і застигли від єдиного погляду чужинця. Баби були великі — у людський зріст, маленькі — по коліно, одні зображали людину повністю, інші лише голову і плечі, одні тримали на грудях чаші, роги чи сагайдаки, інші не мали навіть чітко окресленого обличчя. Клим з Марусею завмерли, вражені такою картиною.

— Ого, скільки мамаїв! — видихнула дівчина.

— Кого? — не зрозумів хлопець.

— Мамаїв, — пояснила дівчина. — Моя бабуся ці камені називала мамаями.

— У нас називають бабами, — сказав Клим. — А навіщо їх тут зібрали?

— Це музей, тут усе збирають, — підкреслено просто пояснила Маруся.

Від найбільшого кам'яного боввана раптом відокремилася людська постать — хто б і подумав, що вона там ховається. Постать виявилася сухоребрим дядьком у колись, безперечно, білих штанях та сорочині такого самого колись білого кольору. Він невпевненим кроком наблизився і привітався:

— Добридень!

— Драстуйте, — сухо кинув Клим.

Кінець безкоштовного уривку. Щоби читати далі, придбайте, будь ласка, повну версію книги.

ridmi
ТВІЙ УЛЮБЛЕНИЙ КНИЖКОВИЙ

КУПИТИ